

border(hi)stories

100 Jahre Grenzgeschichte
100 éves határtörténet
100 years of border history

Interreg

Austria-Hungary

European Union – European Regional Development Fund

border(hi)stories

Történelem és irodalom. A balfi „munkatábor”

Dr. Varga Balázs, egyetemi docens, border(hi)stories szakértő

Interreg Austria-Hungary

European Union European Regional Development Fund

border(hi)stories

**Vielfalt
Dialog
Bildung**

DOW

■ Dokumentationsarchiv
des österreichischen
Widerstandes

**Land
Burgenland**

A településről röviden

- első említése: 1199-es oklevél – Farkasd néven
- német neve: Wolfs
- 1985-ig önálló község, napjainkban Sopron településrésze – népessége: kb. 1000 fő; 1941-ben: 1449 fő, többségében német lakosság
- a Fertő-táj egyik jelentős települése, a soproni borvidék ismert szőlő- és bortermelő helye (vörös borok)
- már a római kortól használták a balfi gyógyvizet, középkorban a soproni polgárok használják – fürdésre és ivókúrára is
- fő fejlődési pontok: 1876, millenniumi évek, trianoni békeszerződés utáni időszak
- a II. világháború végén szörnyűségek helyszíne – munkatábor – közel 2000 fő halála

border(hi)stories

100 Jahre Grenzgeschichte

100 éves határtörténet

100 years of border history

Enciklopédia

x

+

🔍

-

📄

✖

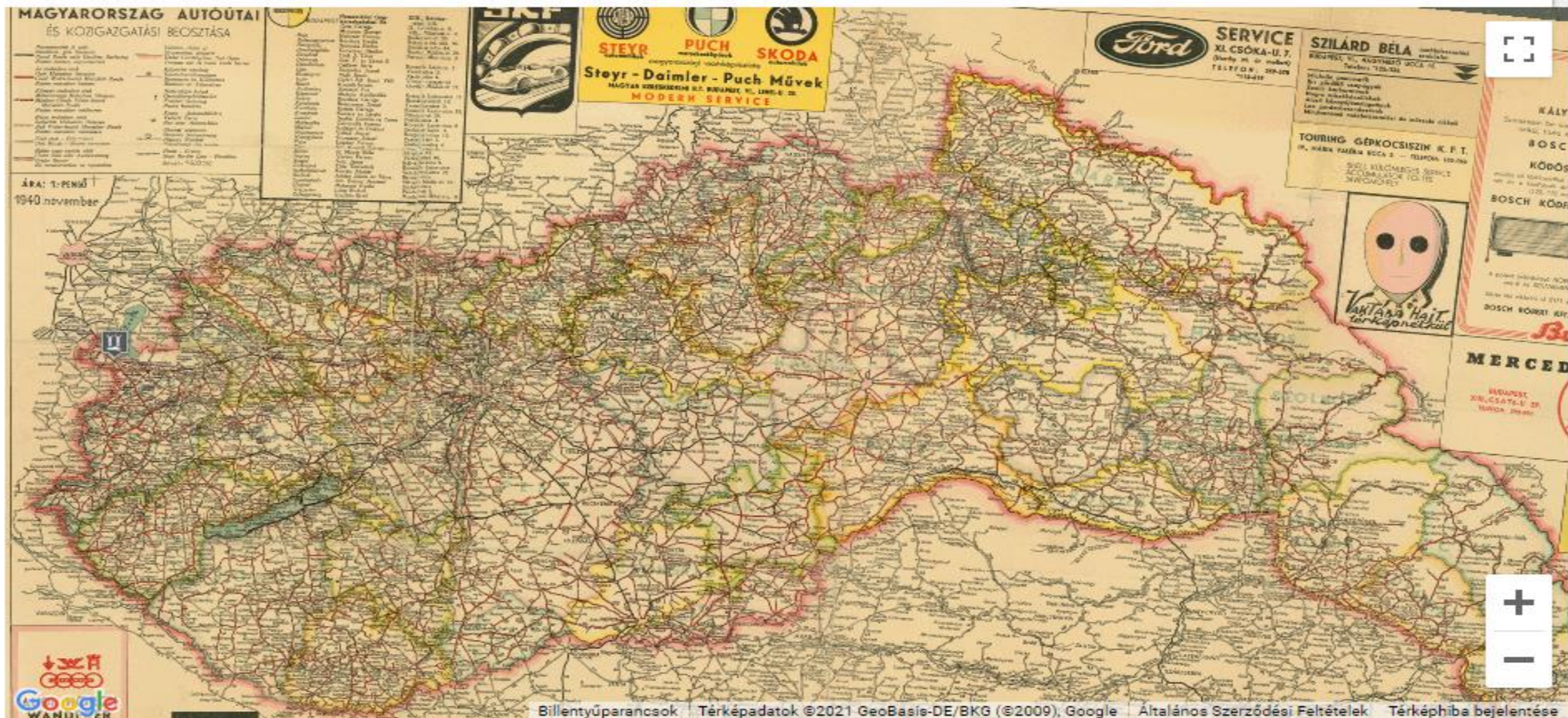
← → ↺

Nem biztonságos | konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&event_id=714&tmpl=dka&Itemid=204&fbclid=IwAR0fIR1Dy2JHEXjSoPeGeGwg...

☆

H

⋮

Típus

Írjon ide a kereséshez

📅

🌐

📁

📊

📖

Enciklopédia - Goo...

P3

W

📁

📁

📁

📁

📁

📁

📁

📁

📁

📁

10:20

border(hi)stories

100 Jahre Grenzgeschichte
100 éves határtörténet
100 years of border history

Történeti háttér

- a magyar zsidóság tragédiája nem az 1944. március 19-i német megszállással vette kezdetét – de ezt követően a brutalitás felerősödött
- a megszállásig összesen 40-55 ezer áldozat – 700 fő magyar földön (honvédség és csendőrség által)
- 1944-ben: 450 ezer áldozat – 20-30 ezer főt öltek meg az országban vagy a határ közelében
- a gyilkos erőszak két nagy hazai hulláma 1944-ben: 1. tavaszi-nyári gettósítás idején: magyar csendőrök és rendőrök, német biztonsági erők emberei által – több száz áldozat; 2. a nyilas hatalomátvétel (1944. október 15.) után – nyilas fegyveres csoportok, csendőrök, honvédek, német szervezetek (SS, SA, Volkssturm), polgári lakosság által – több tízezer meggyilkolt

Történeti háttér

- 1944. október 14-15.: a német megszállók lemondadják Horthy Miklós kormányzót – a Nyilaskeresztes Párt vezetője, Szálasi Ferenc kerül az ország élére
- a terror elszabadulása a fővárosban és vidéken egyaránt; zsidó kényszermunkások átengedése a németeknek több tízezres számban

Történeti háttér.

Halálmenetek és csillagos házak

- budapesti lakóépületek, melyeket Farkas Ákos polgármester 1944. június 16-án kiadott rendeletében a „zsidók (a fennálló rendelkezések értelmében megkülönböztető jelzés – sárga csillag – viselésére kötelezettek)” lakhelyeül kijelölt
- főszabály: családonként egy szoba – zsúfolt társbérletek kialakulása
- közel 2000 érintett épület, 1600 ma is áll
- a főváros mind a 14 kerületében, de legtöbbjük Pest belső kerületeiben, illetve a később felállított budapesti gettó területén helyezkedett el (VII. kerület, 1944. nov. 27.–1945. jan. 17.)

100 Jahre Grenzgeschichte
100 éves határtörténet
100 years of border history

CSILLAGOS
HÁZAK
1944-2014

	MAIS ÁLLÓ ÉPÜLET (1445)	
	LEBONTOTT ÉPÜLET (388)	
	CSILLAGOS ÉS "VÉDETT" HÁZ (98)	
	"VÉDETT HÁZ" (21)	
	BUDAPEST HATÁRAI 1944-BEN	
	GETTÓ	
	JÚNIUS 21 (113)	

 ARCHIVUM

 WWW.OSAArchivUM.ORG

 CC BY-NC-ND 4.0

Impresszum

Bejelentkezés

Történeti háttér.

Halálmenetek és csillagos házak

- a csillagos házakba koncentráció okai: a későbbi deportálások megkönnyítése; a bombatámadásokban lakás nélkül maradt keresztény lakosság lakáshoz juttatása
- 1944. október-november: a fiatal és középkorú férfiak nagy része már munkaszolgálatos volt a fronton és Magyarországon
- sok civil zsidó lakost - köztük nőket is - védelmi munkákra, sáncásásra köteleztek
- 1944. novemberétől a csillagos házakban maradtak ezreit hurcolták el a nyilasok – erőltetett gyalogmenetben indultak a nyugati határra (pl. Balfra), munkatáborokba – a Súdostwall („Délkeleti Fal” vagy Keleti Védvonal”) építésére

Fenyves Györgyné (szül.: Lustig Éva) túlélő visszaemlékezése a deportálásról

- (1944) *„novemberben mindenkit elvittek a házból (csillagos ház a zsidóknak), és gyalogosan mentünk olyan 10 napig körülbelül Balfra, deportálásra... Anyósomat meg gettóba vitték.... Összegyűjtötték (a nyilas egyenruhások) a házban azokat, aki még nem volt olyan öreg, hogy a gettóba menjen és elindultunk gyalog és meneteltünk naponta 28-30 kilométert, egészen addig amíg eljutottunk Hegyeshalomra... Valami keveset vihettünk az útra... November vége felé értünk Hegyeshalomra, ahol bevagoníroztak (tehervagonokba) bennünket és elvittek Balfra... (A gyaloglás) során nyilván, aki kidőlt, azt agyonlőtték...”*

Szerb Antal (1901-1945)

Szerb Antal életének főbb állomásai.

Családi háttér

- magyar író, irodalomtörténész és számos nemzetközileg is népszerű és elismert regény szerzője
- 1901. május 1-jén született asszimilált zsidó családba
- édesapja: Szerb Károly óragyáros és kereskedő, édesanyja: Herzfeld Elza
- az édesapa és fia 1907. december 20-án átért a római katolikus vallásra, ettől kezdve a fiú nevelése is ebben a szellemben történt – keresztapja: Prohászka Ottokár püspök

Szerb Antal életének főbb állomásai. Iskolák

- piarista gimnázium (Budapest) – magyartanár: Sík Sándor
- klasszika-filológia szak (1 év, Graz)
- egyetem bölcsészkar magyar-német szak (Budapest) – ismeretség: Sárközi György, irodalmár (balfi munkatábor)
- 1924: doktorálás
- 1924-től: tanár a Vas utcai Felsőkereskedelmi Iskolában (Budapest) – a zsidótörvények tiltásáig

A zsidótörvények

- Magyarországon a Horthy-korszakban (1920 és 1942 között) összesen huszonkettő zsidó tárgyú törvényt született
- négy legfontosabb:
- 1. **Numerus clausus:** az 1920. évi XXV. törvénycikk (A tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiára való beiratkozás szabályozásáról)
- 2. Az **első zsidótörvény:** az 1938. évi XV. törvénycikk (A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról) – vallási alapon definálta a zsidó fogalmát, de az 1919. augusztus 1. után kikeresztelkedettek is zsidónak minősültek

A zsidótörvények

- 3. A **második zsidótörvény**: az 1939. évi IV. törvénycikk (A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról) – faji szempontból határozta meg, ki számít zsidónak: aki önmaga, legalább egy szülője vagy legalább két nagyszülője az izraelita felekezet tagja volt a törvény hatálybalépésekor vagy az előtt
- 4. A **harmadik zsidótörvény**: az 1941. évi XV. törvénycikk (A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről) – zsidó: akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született

Szerb Antal irodalmi munkássága.

A 30-as évek

- 1921 – Nyugat folyóirat: hat vers, kritikák
- 1930 – Erdélyi Helikon című lap irodalomtörténeti pályázata elő díj – Magyar irodalomtörténet
- 1934 – a Magyar irodalomtörténet megjelenése 2 kötetben – országos hírnév
- 1930-as éve – angolszász irodalom és regényelmélet
- 1933 – a Magyar Irodalomtudományi Társaság elnöke
- fő művei a korszakban: A Pendragon legenda (detektívregény, kísértethistória és esszéregény keveréke), Utas és holdvilág (nagy lélektani regény)
- 1935 és 1937 – Baumgarten-díj
- 1937 – magántanár a szegedi egyetemen

Szerb Antal élete. Az utolsó esztendőik

- 1940-es évek eleje: zsidótörvények életbelépése – szakmai és magánélete beszűkül – tanári állásból elbocsájtják, rádióelőadásai megszűnnek, a Magyar irodalomtörténetet betiltják
- 1943 – Baky László nyilas politikus a parlamentben a könyv ellen: „Égessék el!”
- 1943 – behívják munkaszolgálatra – „védett század” – deportálás elkerülése

Szerb Antal élete.

Az utolsó hónapok - Budapest

- 1944. június eleje – újra munkaszolgálat – most már munkatáborba kerül
- több lehetőség a szökésre – de szubjektív okok miatt mégsem
- első állomás – Budapest – zománcgyár (pl. farakodás)
- változékony hangulat, de folyamatos reménykedés
- július 5-ei levél: *„Baj az, hogy pillanatnyilag még mindig a puszta földön alszunk, nincs szalmánk, de lesz.”*
- július közepe: bekerül a táborba Halász Gábor, irodalmár, Szerb Antal legkedvesebb barátja – vigyáz rá, felkarolja Szerb Antal
- augusztus első fele – újra találkozhat feleségével

Halász Gábor (1901-1945)

Szerb Antal élete.

Az utolsó hónapok - Budapest

- augusztus: heteken át tartó bőrbetegség (furunkulózis) – magas láz
- de a betegségről, a nehéz fizikai munkáról, a nélkülözésről egy ideig játékos formában ír a feleségének
- szeptember 10-ei levél – első kifakadás: *„...oly bizonytalan minden és a munkaszolgálat is már nagyon az idegeimre megy ... szeretnék ... cigarettázni, olvasni, hallgatni a dumádat – szóval embernek lenni...”*
- majd egy novemberi levélben: *„... Én nagyon bízom csillagaimban, de szörnyű, szörnyű fáradt vagyok... Köszönöm az ennivalókat, nagyon jókor jöttek...”*

Szerb Antal élete.

Az utolsó hónapok - Fertőrákos

- november vége – a „csillagos” házak körbezárása, felszámolása – deportálás a nyugati határra (Szerb, Halász, Sárközi) - sáncmunka
- több napig tartó út – zárt vagonokban, élelem és víz nélkül
- fertőrákosi szállás: szabad szállás – minden oldalról nyitott pajta – sokszor behavazva ébredtek (téli ruha és takaró nélkül)
- leveleiben: az étel mennyiségére és a hidegre panaszkodik, de a fertőrákosi svábok kedvesek, fájlalja, hogy távol került szeretteitől – de: bizakodás

Sárközi György (1899-1945)

Szerb Antal élete. Az utolsó hónapok - Balf

- december közepe: Balfra viszik őket
- a balfi munkatábor: nem „hagyományos” értelemben vett tabor
- közel 2000 kényszermunkás a településen
- az itt őrzött munkaszolgálatosok elhelyezése: helyi lakosok házáinál, pajtákban, fedetlen csűrökben – a helyiek nem olyan emberségesek, mint a fertőrákosiak
- őrség: német SS katonák és magyar nyilasok
- hideg és csapadékos tél, számos helyen feltörő jeges talajvíz
- „Südostwall” építése – árokásás, fakitermelés 10-12 órában, minimális ellátmány

Fenyves Györgyné (szül.: Lustig Éva) túlélő visszaemlékezése a balfi táborról

- „Amikor már ott voltunk Balfon, és akik nem bírták, akkor szinte minden reggel arra ébredt az ember, hogy mellette van egy halott vagy két halott. Én sáncot ástam ott... Balf tulajdonképpen nem egy láger volt, nem barakkok voltak. Hanem elszállásoltak bennünket különböző parasztházak pajtájában (a faluban). Például abban a pajtában, ahol én voltam, lehettünk vagy 15-20-an. És onnan mentünk munkára mindennap. Reggel kaptunk egy kávénak nevezett, keserű barna lötytyöt, meg adtak egy darab kenyeret, és aztán kimentünk sáncot ásni. Én azért dolgoztam rendesen, hogy ne fagyjak meg és ne betegedjek meg. És gondoltam, ha mozog az ember, sokkal jobb. Az SS tisztek, akik ott felügyeltek bennünket, meg a magyar nyilasok is... nézték, hogy ki hogy dolgozik, és ha látták, hogy rendesen dolgozik, meg van ereje, azokat kiválasztották és beküldtek minket a konyhára, mert érkezett 2500 munkaszolgálatos és konyhát állítottak fel, és azok részére kellett főzni. Na, mi nem főztünk, hanem krumplit, zöldséget tisztítottunk. De mégis olyan szempontból jobb volt, mint kint sáncot ásni, hogy azért, amikor abból a nagy kondérból osztották a munkaszolgálatosoknak meg nekünk is az ételt, inkább a mélyéről adtak és nem csak üres levet kapott az ember. Meg mégis egy zöldségből valamit, vagy betett egy-két krumplit a hamuba és megsütötte...”

Szerb Antal élete.

Az utolsó hónapok - Balf

- december 15.: kiszabadítási akció – két fiatal magyar tiszt – barátai szervezték – hamisított parancs – kudarc
- következmény: nagyon megverték
- teljes befelé fordulás, reményvesztettség
- december 16. (utolsó levél): *Édeseim, végtelenül szomorú vagyok; nemcsak tervetek nem sikerült, hanem még a csomagokat sem kaptuk meg. Általában a hely, ahol most vagyunk, Balf, átkozott egy hely, és minden tekintetben nagyon rosszul megy nekünk. És most már nincs más reménységem, mint az, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz; csak ez tartja még bennem a lelket. Most már sötét is van, meg hangulatom sincs hogy többet írjak..."*

Szerb Antal élete. Az utolsó hetek - Balf

- forrás: Lukács Antal, a vele egy barakkban levő bajtársa feljegyzései és beszámolója, illetve Ivan Deutsch, túlélővel készült videóinterjú
- szilveszter éjjel: irodalmi előadás sorstársainak
- utána: gyors állapotromlás – depresszió
- éltelt nem tudott befogadni, cipője nem volt, ujjai elfagytak – egyedül öltözködni sem tudott
- nem sokkal halála előtt bevitték egy műhelybe dolgozni, de egy nap után kijött – úgy akart élni és meghalni, mint a sorstársai

Szerb Antal élete. Az utolsó hetek - Balf

- munkára képtelen, haldokolva feküdt, amikor nyilas suhancok halálra verték
- bajtársai még egyszer kivitték a sáncra, és rátámasztották az ásójára, mert másképp már nem tudott megállni – féltették egy újabb veréstől
- a láger orvosa már menthetetlennek látta, így injekciót sem adott neki
- 1945. január 27-én hunyt el (Auschwitz felszabadítása)
- barátaival, Sárközi Györggyel és Halász Gáborral a fagy, az éhezés, a betegség végzett (utolsó, segélykérő levelük – január 31-én Weöres Sándor, költőhöz)

Szerb Antal élete. Az utolsó hetek - Balf

- amikor a tábor lakói megtudták, hogy Szerb Antal meghalt, megrohanták a vele egy pajtában lakókat, és kis híján megverték őket
- Lukács Antal saját bevallása szerint nem értette, hogy miért őket tették felelőssé Szerb Antal haláláért
- a feleség szerint: *„nem értette meg azt, amit bajtársai ösztönösen éreztek: Szerb Antal volt rájuk bízva”*

A balfi munkatábor felszámolása

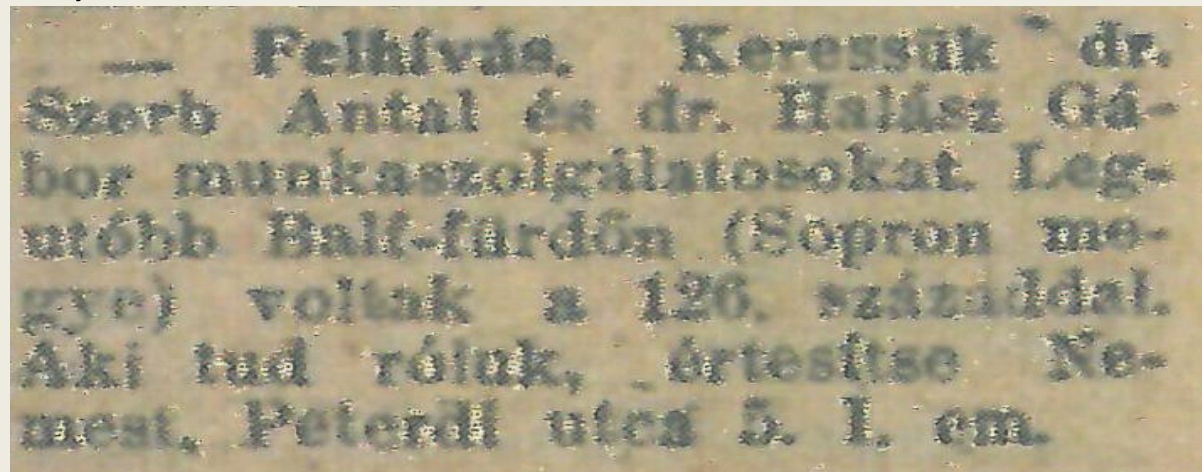
- mostoha körülmények, elégtelen ellátás és higiénias viszonyok, túlzsúfoltság – kiütéses tífusz Balfon – lezárták a települést
- a betegek nagy részét Hidegség-Ilonamajorban végezték ki
- március 27.: megkezdődik Balf kiürítése
- az életben maradt, legyengült foglyok erőltetett menetben hajtása nyugat felé, Mauthausenbe, majd később onnan Günskirchenbe
- számos túlélő beszámolója: a halálmenet során St. Margarethennél (Szentmargitbánya) és Loretto-nál gyilkos vesszőfutások

A balfi munkatábor felszámolása

- a településen hátramaradt foglyokat – kb. 185 embert – az SS a falu szélén lévő ún. Teknő úton egy páncélosárokban legyilkolta
- a tömeggyilkosság egyetlen túlélője, Fenyő József visszaemlékezése: a kivégzés mindössze pár órával a Vörös Hadsereg első csapatainak megérkezése előtt történt

Szerb Antal „utóélete”

- jellemző a háború utáni zavaros viszonyokra: Szerb Antalt Halász Gáborral egyetemben újsághirdetésben keresték (Szabad Szó, 1945. április 10.) – a feladó: valószínűleg Nemes Nagy Ágnes költő (1998 – Izrael állam Világ Igaza posztumusz kitüntetése zsidók mentéséért):
- *„Felhívás. Keressük dr. Szerb Antal és dr. Halász Gábor munkaszolgálatosokat. Legutóbb Balf-fürdőn (Sopron megye) voltak a 126. századdal. Aki tud róluk, értesítse Nemest, Peterdi utca 5. l. em.”*

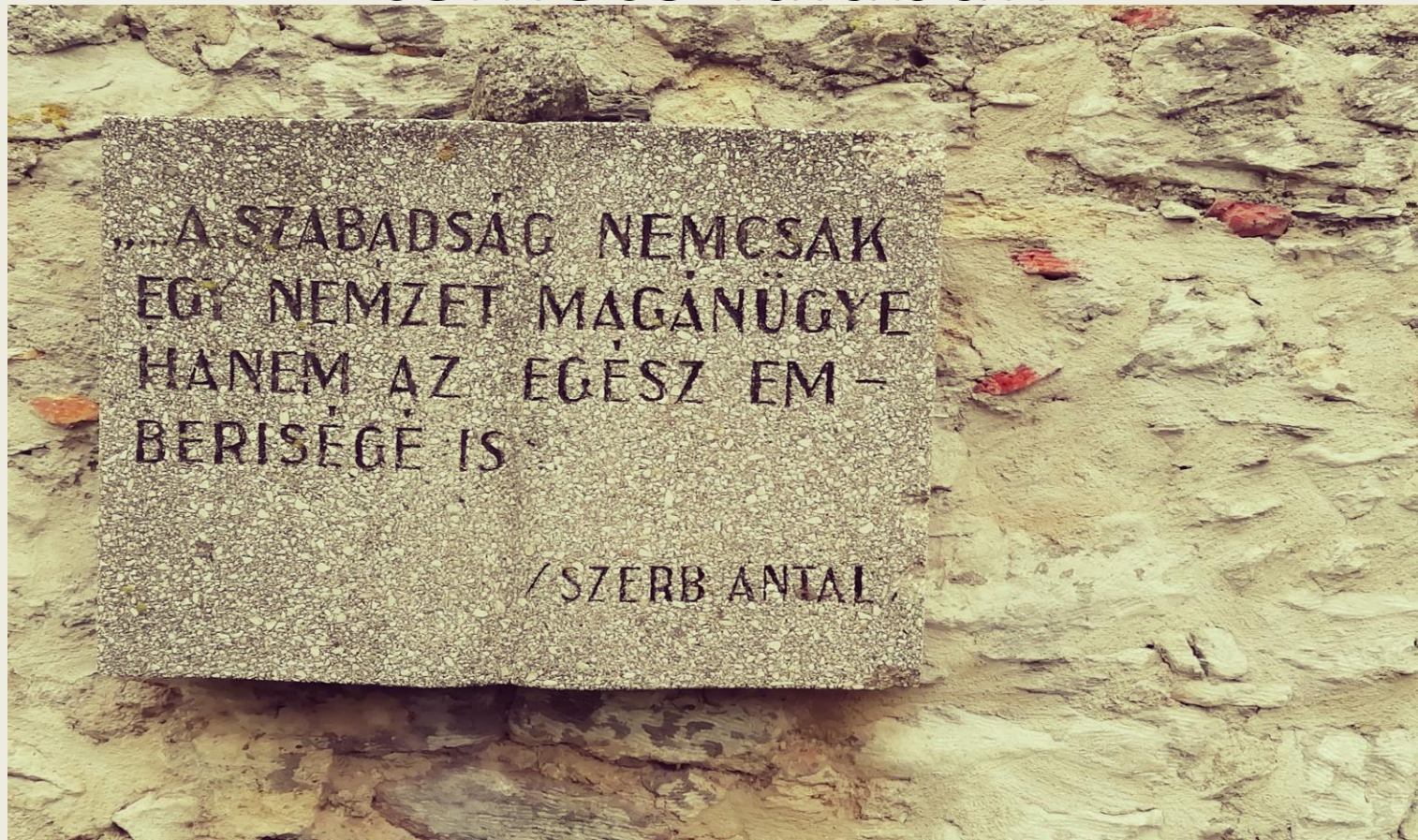
Szerb Antal „utóélete” Újratemetés

- 1946. október: a balfi tömegsírok exhumálása – a rákoskeresztúri temetőben újratemetés
- 2006: Nemzeti Emlékhely felavatása Balfon, a Szent Farkas vártemplom kőkerítése mellett

Nemzeti Emlékhely (Balf)

A régi Szerb Antal emlékmű részlete a balfi temető falában

A balfi áldozatok emlékműve a Kozma utcai zsidó temetőben (Budapest)

Szerb Antal megítélése

- szélsőjobboldal és nyilasok: Szerb Antal legnagyobb bűne, hogy tiszteletlenül beszélt a magyar irodalom nagyjairól, „értékrombolás”
- szocialista rendszer alatt: a Magyar irodalomtörténet című műve csak csonkítva jelenik meg – a szovjet irodalomról kritikus hangvételben írt
- munkássága, művei 2012-től a Nemzeti Alaptanterv részét alkották, 2020-tól már nincs benne

Radnóti Miklós, a sorstárs költő (1909-1944)

Erőltetett menet (Bor, 1944. szeptember 15.)

ERŐLTETETT MENET

Bolond, ki földre rogyván fölkel és újra
lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és
térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még viasszól
talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép
halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szívemben
hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni
otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hús
verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának
meztelen,
és Fanni várna szökén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, -
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s
fölkelek!

Bor, 1944. szeptember 15.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!